

קדושת בית הכנסת

שיעור זה קשור לכלל:

משנת תנאים

ת

תמצית השיעור: מן המקורות התנאיים עולות התייחסויות סותרות לקדושתו של בית הכנסת – האם יש בו קדושה, בבחינת "מקדש מעט", או שאין בו קדושה והוא כ"הדיוט". יש שתי בחינות של קדושה – קדושה הבאה מגבוה ואינה חלה בבית הכנסת, וקדושה הבאה ממעשיהם של ישראל והיא חלה גם בבית הכנסת. מתוך כך מתבאר ההבדל בהגדרת השותפות של האנשים בבית כנסת לעומת בית המקדש. בבית כנסת הציבור מוגדרים כשותפים, ולכל אחד יש חלק במקום. בית המקדש שייך לכלל, ואין ליחיד חלק מוגדר בו. הגדרות אלה מבארות את מקומה של סוגיית בית כנסת בפרק "השותפין".

הצעת הסוגיא

בתחילת מסכת בבא בתרא (ג' ע"ב), מופיע דינו של ר' חסדא:

אמר רב חסדא: לא ליסתור איניש בי כנישתא, עד דבני בי כנישתא אחריתי.

יש להבין כיצד קשור דין זה לסוגיות פרק "השותפין", העוסקות בשותפות בחצר וכדומה. יש להוסיף, שבמסכת מגילה (כ"ו ע"ב), בה מופיע דין זה פעם נוספת, מציין רש"י:

הא דאמר רב חסדא - בבבא בתרא בהשותפין.

רש"י מבין כי מקומם העיקרי של דברי ר' חסדא הוא בפרק השותפין, ודבר זה מחזק את השאלה שפתחנו בה. על מנת לעמוד על עומקם של דברי ר' חסדא, נעיין במקורות שונים בהם התייחסו התנאים למעמדו של בית הכנסת - מקורות שעמדו בפני רב חסדא כשאמר את דבריו. מתוך כך נשוב לעיין בדינו של רב חסדא.

משנת תנאים

המקורות העיקריים העוסקים בהלכות בית כנסת הם: א. מסכת מגילה פרק ג', משניות א'-ג'. ב. תוספתא מגילה פרק ב'. ת

במשנה מובא:

בני העיר שמכרו רחובה של עיר לוקחין בדמיו בית הכנסת, בית הכנסת לוקחין תיבה, תיבה לוקחין מטפחות, ומטפחות לוקחין ספרים, ספרים לוקחים תורה. אבל אם מכרו תורה לא יקחו ספרים, ספרים לא יקחו מטפחות, מטפחות לא יקחו תיבה, תיבה לא יקחו בית הכנסת, בית הכנסת לא יקחו את הרחוב, וכן במותריהן. אין מוכרין את של רבים ליחיד מפני שמורדין אותו מקדושתו, דברי רבי יהודה. אמרו לו: אם כן אף לא מעיר גדולה לעיר קטנה.

אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: מוכרים אותו ממכר עולם חוץ מארבעה דברים, למרחץ ולבורסקי ולטבילה ולבית המים. רבי יהודה אומר: מוכרין אותו לשם חצר והלוקח מה שירצה יעשה.

ועוד אמר רבי יהודה: בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו ואין מפשילין בתוכו חבלים ואין פורשין לתוכו מצודות ואין שוטחין על גגו פירות ואין עושין אותו קפנדריא, שנאמר (ויקרא כ"ו): "והשימותי את מקדשיכם", קדושתן אף כשהן שוממין. עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש.

ובתוספתא:

ר' מנחם בר' יוסי אומר: בני הכנסת לא יקחו את הרחבה. אמר ר' יהודה: כמה דברים אמורים בזמן שלא התנו עמהן פרנסי אותה העיר, אבל אם התנו עמהן פרנסי העיר רשאים לשנותה לכל דבר שירצו...

יחיד שפסק צדקה בעירו - נותנה לעניי עירו, בעיר אחרת - נותנה לעניי עיר אחרת. הפרנסין שפסקו צדקה בעירן - נותנה לעניי עירן, בעיר אחרת - נותנין אותה לעניי עיר אחרת. הפוסק צדקה, עד שלא זכו בה הפרנסין - רשיי לשנותה לדבר אחר, משזכו בה הפרנסין - אין רשיי לשנותה לדבר אחר, אלא מדעתן.

גוי שהקדיש קורה לבית הכנסת וכתוב עליו לשם, בודקין אותו, אם אמר לשם הקדש נדרתי - גונזין אותו, ואם אמר לשום בית הכנסת נדרתי - גוררין מקום השם וגונזין אותו, ומשתמשין במותר. כלי גבוה, עד שלא נשתמש בהן גבוה רשיי לישתמש בהן הדיוט, משנשתמש בהן גבוה אין רשיי לישתמש בהן הדיוט, וכלים שנעשו מתחלתן להדיוט אין עושין אותן לגבוה. אבנים וקורות שחצבן מתחלה לבית הכנסת אין בונין אותן בהר הבית. אבני היכל ועזרות שנפגמו ושנגממו אין להן פדיון וטעונין גניזה.

בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש. לא יכנס בהן בחמה מפני החמה ובצנה מפני הצנה ובגשמים מפני הגשמים, ואין אוכלין בהן ואין שותתין בהן ואין ישנין בהן ואין מטיילין בהן ואין ניאותין בהן, אבל קורין ושונין ודורשין בהן. הספד של רבים יוספד בהן. אמר ר' יהודה: כמה דברים

אמורים בישובן, אבל בחורבן מניחין אותן ומגדלין בהן העשבים מפני עגמת נפש.

המשנה משוה את קדושת בתי כנסיות לבית המקדש, ואף מביאה לכך מקור מן התורה, ומשמע שקדושת בתי כנסיות היא מן התורה. הפסוק המופיע במשנה: "וְהַשְּׂמוֹתַי אֶת מִקְדְּשֵׁיכֶם" (ויקרא כ"ו, ל"א), נדרש במקור תנאי נוסף - מדרש ההלכה לפסוק, ושם מופיע (ספרא בחוקותי, פרשה ב'): :

"והשמותי את מקדשכם" מקדש, מקדשי, מקדשכם - לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות.

הרי שבתי כנסיות נקראים אף הם "מקדש". התוספתא, לעומת זאת, אינה מזכירה כלל את קדושת בית הכנסת, ומתייחסת לבית הכנסת רק מצד המצוה שבו, כצדקה וכדומה. על כן מותר, ברצון אנשי העיר, לשנות את יעודן של מעות בית הכנסת.

בהמשך התוספתא בולט ענין זה, שכן כדוגמא להלכה: "כלים שנעשו מתחלתן להדיוט אין עושין אותן לגבוה", מביאה הברייתא את הדין: "אבנים וקורות שחצבן מתחלה לבית הכנסת אין בונין אותן בהר הבית", הרי שבית הכנסת ביחס להר הבית הוא כהדיוט.

שיטות הראשונים

שתי הגישות ביחס לבית הכנסת העולות מן המקורות התנאיים, מופיעות גם בין הראשונים. הרמב"ם פוסק (הל' תפילה פ"א הי"א):

בתי כנסיות ובתי מדרשות שחרבו, בקדושתן הן עומדות, שנאמר: "והשימותי את מקדשיכם", אף על פי שהן שוממין, בקדושתן הן עומדין.

וכן בענין מזווה (הל' מזווה פ"ו ה"ו):

הר הבית הלשכות והעזרות ובתי כנסיות ובתי מדרשות שאין בהן בית דירה פטורין, לפי שהן קדש.

גם בתשובה אומר הרמב"ם (שו"ת הרמב"ם תשובה ר"צ):

וכל בית הכנסת, מקדש הוא.

גישתו של הרמב"ם לבית כנסת היא כגישת המשנה, שיש בו קדושה, וניתן להבין מדבריו שהקדושה היא מן התורה¹.

לעומת דברי הרמב"ם עומדים דברי הרמב"ן בפירושו למסכת מגילה (כ"ה ע"ב):

¹ כך הבין הקרית ספר, שכתב (הל' תפילה פ"א): "נראה דרשה גמורה הא דדרשינן 'והשימותי את מקדשיכם' לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות".

לפי מה ששנינו במשנתנו בית הכנסת לוקחין בדמיו כו' משמע ודאי שבית הכנסת קדושה יש בו, וכדאמרינן בגמ' (כ"ו ב') אוגורה ומשכונה אסור מאי טעמא בקדושתיה קיימי, ואמרינן נמי אמאי תיפקע קדושתה, והשתא קשיא לי, אם כן האיך נמכר, והלא דבר הראוי לגופו במוקדשין אינו נפדה, ובתוספתא דהאי פרקא תניא אבני היכל ועזרות שנפגמו ושנגממו אין להם פדיון... ועוד שאין אני רואה בגמרא בית הכנסת נפקע מקדושתו על דרך פדיון וחלול אלא במכירה ושינוי רשות. ויש לישב ולומר דבית הכנסת עשו אותו כתשמישי מצוה לולב וסוכה, והן עצמן אף על פי שזורקין לאחר זמן, בזמן מצוה יש בהן קדושה של כבוד... לפיכך בית הכנסת כל זמן שבני העיר רוצין בו ומצותן עליו נוהגין בו קדושה ואפילו בחרבנו, שהרי עדיין לא עבר זמן מצותו וראוי לשפץ אותו ולבנותו, אבל אם נמלכו למכרו כבר עבר זמן מצותו כסוכה לאחר שבעה ונפקעה קדושה דמצוה מיניה.

הרמב"ן נוקט כגישת התוספתא, שאין בבית הכנסת קדושה, אלא הוא כתשמיש מצוה, ועל כן יש לנהוג בו כבוד.

קושיותיו של הרמב"ן על דברי המשנה והגמרא - מהן עולה שיש קדושה בבית כנסת - קשות אף על הרמב"ם, שפסק כך למסקנה. עיקרן של הקושיות: אם יש קדושה בבית כנסת כקדושת המקדש, הכיצד הוא יוצא מקדושתו על ידי מכירה ולא על ידי פדיון, כדברים שיש בהם קדושת הגוף?

יש להעיר, שהרמב"ם הביא את דברי התוספתא להלכה (הל' בית הבחירה פ"א ה"כ):

אין עושין כל הכלים מתחילתן אלא לשם הקודש, ואם נעשו מתחילתן להדיוט אין עושין אותן לגבוה. וכלי גבוה עד שלא נשתמש בהן גבוה, רשאי להשתמש בהן הדיוט. ומשנשתמש בהן גבוה, אסורין להדיוט. אבנים וקורות שחצבן מתחלה לבית הכנסת, אין בונין אותן להר הבית.

יש להבין את היחס בין קדושת המקדש לקדושת בית הכנסת לאור דברי הרמב"ם, שכן במקום אחד (הל' תפילה) משה ביניהם הרמב"ם, ובמקום אחר (הל' בית הבחירה) משה את בית הכנסת להדיוט ביחס להר הבית.²

² את ההלכה בהל' בית הבחירה יש שפירשו להיפך, שקדושת בית הכנסת חמורה מקדושת הר הבית, ולכן אין לקחת את האבנים שנחצבו לשם בית הכנסת ולבנותן בהר הבית, אך קשה לומר זאת בפשט הדברים כפי שעולה מן התוספתא. ועי' בכסף משנה שהיתה לו גירסא אחרת בתוספתא, אך הבין בפשטות כהבנתו, שקדושת הר הבית חמורה יותר. כך משמע מהמשך התוספתא: "אבני היכל ועזרות שנפגמו ושנגממו אין להן פדיון וטעונין גניזה", הרי שלקודש אין פדיון, וביחס לבית הכנסת מובא במפורש בתוספתא שיש פדיון, הרי שהוא פחות חמור, אלא שיש להגדיר את הדברים.

דין מורא מקדש

ראינו לעיל את הדרשה שעסקה בקדושת המקדש בחורבנו (ספרא בחוקותי, פרשה ב'): ת

”והשמותי את מקדשכם” מקדש, מקדשי, מקדשכם - לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות.

דרשה נוספת ישנה העוסקת בענין דומה, ויש לעמוד על היחס ביניהן. דרשו חכמים (ספרא קדושים פרשה ג', ד'):

יכול יהיה בנין בית המקדש דוחה שבת, תלמוד לומר ”את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו”, אמר שבת משם שמירה, ואמר מקדש משם מורא, יכול יהיה ירא מן המקדש, תלמוד לומר ”ואת שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו”, מה שבת לא מן השבת את מתיירא אלא ממי שפיקד על השבת, אף מקדש לא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שפיקד על המקדש. אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מנין, תלמוד לומר ”את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו”, מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם. איזו מורא, לא יכנס להר הבית במקלו ובתרמילו במנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא וברקיקה מקל וחומר.

מורא מקדש קיים לעולם, גם כאשר בית המקדש חרב. האם שתי הדרשות מלמדות דבר אחד, או שיש הבדל ביניהן? האם מורא מקדש בעת החורבן נובע מן הקדושה הקיימת בעת החורבן (שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא), או שהמורא הוא ענין עצמי שאינו תלוי בקדושה³?

הרמב”ם פסק את שתי הדרשות בהל' בית הבחירה. בענין קדושת המקדש בחורבנו כתב (פ”ו הט”ז):

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא? לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה. והרי הוא אומר: ”והשמותי את מקדשכם”, ואמרו חכמים: אף על פי ששוממין, בקדושתן הן עומדים.

ובענין מורא מקדש כתב (פ”ז ה”ז):

אף על פי שהמקדש היום חרב בעוונותינו, חייב אדם במוראו, כמו שהיה נוהג בו בבניינו. לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס לשם, ולא ישב בעזרה, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח, שנאמר: ”את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו”, מה שמירת שבת לעולם, אף מורא מקדש לעולם, שאף על פי שחרב, בקדושתו עומד.

³ עי' בספר המפתח, מהר' פרנקל, להל' בית הבחירה פ”ז ה”ז.

הראב"ד השיג על הרמב"ם בענין קדושת המקדש, וכתב (פ"ו הי"ד):

א"א, סברת עצמו היא זו, ולא ידעתי מאין לו. ובכמה מקומות במשנה, אם אין מקדש ירקב. ובגמ' אמרו, דנפול מחיצות, אלמא למאן דאמר קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא לא חלק בין מקדש לירושלים לשאר ארץ ישראל. ולא עוד אלא שאני אומר שאפילו לרבי יוסי דאמר קדושה שנייה קדשה לעתיד לבא, לא אמר אלא לשאר ארץ ישראל, אבל לירושלים ולמקדש לא אמר, לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם. כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו, לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת.

כלומר, לדעת הראב"ד קדושת המקדש איננה נשארת לדורות, וקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא. עם זאת, בענין מורא מקדש לא משיג הראב"ד, ומשמע שהוא מסכים עם הרמב"ם. יש להבין כיצד למד הראב"ד את היחס בין שתי הדרשות, בין קדושת המקדש בחורבנו למורא מקדש בחורבנו.

מהו דין מורא בבית הכנסת? כך אומרת הגמרא (ברכות ס"ב ע"ב):

אמר רבי חלבו אמר רב הונא: הנכנס לבית הכנסת להתפלל, מותר לעשותו קפנדריא. שנאמר: "ובבא עם הארץ לפני ה' במועדים וגו'..." אמר רבא: ריקקה בבית הכנסת שריא, מידי דהוה אמנעל... אלא אמר רבא: כי ביתו, מה ביתו אקפנדריא קפיד אינש, אריקקה ומנעל לא קפיד אינש, אף בית הכנסת, קפנדריא הוא דאסור, ריקקה ומנעל שרי.

מורא בית כנסת נלמד מביתו של אדם. כשם שבביתו של אדם אין הוא מקפיד על ריקקה ומנעל, כך גם בבית הכנסת. קשה, הרי למדנו שקדושת בית הכנסת (לחלק מן הדעות) היא כקדושת המקדש, ומדוע במורא יהיה הברדל ביניהם?

נסכם את השאלות שהעלינו עד עתה.

- א. קשה על המקורות מהם משמע שיש קדושה בבית כנסת, כיצד יוצא בית כנסת מקדושתו על ידי מכירה.
- ב. יש להבין את שיטת הרמב"ם, הפוסק שיש קדושה לבית כנסת, ועם זאת מגדיר את בית הכנסת כהדיוט ביחס להר הבית.
- ג. יש להבין את שיטת הראב"ד, הסובר שקדושת המקדש אינה קיימת בעת החורבן, ועם זאת פוסק שיש דין מורא מקדש בעת החורבן.
- ד. יש להבין מדוע אין דין מורא בבית כנסת, אף שיש דין קדושה בבית כנסת.

שייכות בית הכנסת לציבור

מקור נוסף שיש לעיין בו בלימוד פרק ראשון במסכת בבא בתרא, הוא פרק חמישי במסכת נדרים, הנקרא אף הוא "השותפין", ויסודות רבים בענין השותפות נמצאים בו. כך מובא שם, בנוגע לענייננו (מ"ד-ה):

'הריני עליך חרם', המודר אסור. 'הרי את עלי חרם', הנודר אסור. 'הריני עליך ואת עלי', שניהם אסורין. ושניהם מותרין בדבר של עולי בכל, ואסורין בדבר של אותה העיר. ואיזהו דבר של עולי בכל? כגון הר הבית והעזרות והבור שבאמצע הדרך. ואיזהו דבר של אותה העיר? כגון הרחבה והמרחץ ובית הכנסת והתיבה והספרים.

במשנה זו מצויה ההגדרה להבדל שבין הר הבית ובין בית כנסת. הר הבית שייך ל"עולי בכל", ובית הכנסת שייך ל"אותה העיר". מהי משמעות ההבדל? הרמב"ם פוסק (הל' נדרים פ"ז ה"א-ב):

שנים שנאסרה הנאת כל אחד מהן על חבריו... ומותרין בדברים שהם בשותפות כל ישראל, כגון: הר הבית... ואסורין בדברים שהם בשותפות כל אנשי העיר, כגון: הרחבה שבעיר והמרחץ ובית הכנסת והתיבה והספרים.

יש שני סוגי שותפות - שותפות כל ישראל, ושותפות אנשי העיר. מדוע שונים הדינים בין שני סוגי השותפים? הרב קוק זצ"ל מתייחס לענין זה, בתשובה העוסקת בהבדל שבין דעת חז"ל לדעת הצדוקים ביחס לערך הכלל בישראל (משפט כהן סי' קכ"ד):

...שכל אומה עיקר הקיבוץ שלה הוא כדי להיטיב להיחידים הפרטיים, אבל הכלל מצד עצמו אין לו מציאות עצמית, ונמצא שערך הציבור כלפי אומות העולם הוא בבחינת שותפים, ואצל השותפים בודאי העיקר הוא חלקו של כל יחיד שבשותפות הכללית לגבי אותו היחיד. אבל באמת לגבי ישראל ציבור ושותפין הם שני מושגים, כדמשמע מסוגיא וממשנה דתמורה י"ג א' אין הציבור והשותפין עושין תמורה, מפני שיש בציבור של ישראל קדושה ומציאות כללית, שאינה נערכת כלל כלפי החלק של כל פרט, והיא עומדת למעלה מגדרי חלוקה... שאין שייכות לזה להפרט מצד פרטיותו אלא מצד קדושת קשורו אל הכלל.

עיקרה של שותפות הוא החלק הפרטי והרווח הפרטי שיש לכל אחד מן השותפים בדבר המשותף. בציבור, לעומת זאת, היסוד הוא בכלל, ומן הכלל יורד הוא אל הפרטים. עיקרו של הציבור הוא בערך הכללי, הנמצא מעל לכל פרט ופרט השייך לציבור. ניתן לומר, ששותפות מתחילה מן הפרטים ומגיעה אל הכלל, וציבור מתחיל מן הכלל ויורד אל הפרטים.

עם ישראל אינו מוגדר כשותפים ביחס לבית המקדש, במובן זה שלא ניתן לומר שלכל אחד מישראל יש חלק מסויים במקדש. מקור קדושת המקדש איננו בישראל, אלא בהיותו "בְּמִקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'" (דברים י"ב, י"ד), והוא המקדש את המקום. על כן מותרים שנים המודרים הנאה זה מזה להיכנס למקדש. בית הכנסת, לעומת זאת, הוא "של אותה העיר". יסודו בקביעת הרבים את המקום כמקום תפילה, ומכאן באה קדושתו. על כן הוא שייך לבני העיר, ולכל אחד מהם חלק בבית הכנסת, ואסור לשנים המודרים הנאה זה מזה להיכנס לבית הכנסת.

ביאור זה מיישב את הקושיות שלעיל, בהקדמת ביאור המלבי"ם לפסוק⁴: "והשימותי את מקדשיכם":

ומה שכתוב: "והשימותי את מקדשיכם", דרש שכולל גם בתי כנסיות, כי על בית המקדש היה לו לומר 'מקדשי' או 'מקדש' סתם, לא 'מקדשיכם' בכינוי לישראל.

שני סוגי מקדשים יש. "מקדשי" ו"מקדשיכם". יש מקדש שקדושתו מגבוה, ויש מקדש שקדושתו מישראל. על בית המקדש נאמר "מקדשי" - הקב"ה הוא המקדש אותו, ולעומת זאת כאשר נאמר "מקדשיכם", הרי שבא לרבות בתי כנסיות, שמקור קדושתם מישראל. מורא מקדש, נובע מיראה מ"מי שפקד על המקדש", ועל כן שייך רק במקדש ולא בבית כנסת, שמקור קדושתו מן הציבור.

כך ניתן להבין את ההבדל בין פסק הרמב"ם בהל' בית הבחירה, שבית הכנסת הדיוט הוא לגבי המקדש, לבין פסיקתו בהל' תפילה, שבתי כנסיות שחרבו בקדושתן הן עומדות. בהל' תפילה מדבר הרמב"ם על קדושת בית הכנסת הנלמדת מהמקדש, "והשימותי את מקדשיכם", שזו קדושה החלה על ידי תפילת הציבור, וכפי שכתוב בפסוק, הקדושה קיימת אף בעת החורבן. אולם בהל' בית הבחירה מדובר בקדושת האבנים, קדושה עצמית הנקבעת על ידי הקב"ה, וביחס לקדושה זו נחשב בית הכנסת להדיוט.

כמו כן, מובן גם מדוע בענין קדושה ראשונה חולק הראב"ד על הרמב"ם, ואומר שלא קידשה לעתיד לבוא בירושלים והמקדש, ואף על פי כן בענין מורא מקדש שהוא לעולם, מסכים הראב"ד לדברי הרמב"ם. מורא מקדש נובע מכך שבמקום זה הופיעה קדושה אלוקית, שאין לה ביטול, ועל כן מורא מקדש שייך תמיד, גם בעת החורבן. קדושת ירושלים והמקדש בקדושה ראשונה, לעומת זאת, נובעת מגדר אחר של קדושה, ששייך לגבוה, ומקדושה זו נלמדת קדושת בית הכנסת, והראב"ד סובר שקדושה זו פקעה עם החורבן.

מובן גם מדוע קדושת בית הכנסת פוקעת על ידי מכירה ולא על ידי פדיון. קדושת בית הכנסת נובעת מן הציבור, ולכן יכול הציבור להחליט על שינוי מגמתו של החפץ או על פירוק השותפות במקום התפילה, וממילא אין קדושה במקום. רק דברים שקדושתם מגבוה

⁴ ביאורו מופיע ב"התורה והמצוה" לויקרא כ"ו, ל"א פסקא ל"ז.

אינם יוצאים לחולין אלא על ידי פדיון, אך לא כן דברים שמקור קדושתם מלמטה, מן הציבור.

בית כנסת ופרק "השותפין"

לאחר שעמדנו על עניינה של קדושת בית כנסת לאור דברי התנאים והראשונים שהלכו בעקבותיהם, ניתן לשוב אל הסוגיא, ולהבין מדוע הובאה מימרא זו בפרק "השותפין". ניתן לומר, שיש שלוש דרגות של שותפות: חצר השותפין, בית כנסת, בית המקדש. בחצר השותפין, מתחילה השותפות מן היחיד, וסופה אף הוא ביחיד. מטרת השותפות היא לתת לכל יחיד את יכולת השימוש בחלקו בצורה הטובה ביותר. זוהי שותפות לטובת היחיד.

בבית כנסת, ראשיתה של השותפות ביחידים - בבני העיר הקובעים מקום לתפילתם⁵, אך סופה בציבור. אין מטרת השותפות מסתכמת בחלקו של היחיד, אלא בחלק הכלל, המאפשר ליחיד להתפלל בציבור⁶.

מדרגה עליונה יותר יש בבית המקדש, שבו אין זו כלל שותפות, אלא חלק השייך למהות הכלל הנמצאת מעל לפרטים.

פרק השותפים עוסק תחילה בחצר השותפין, המתחלקת כאשר יש בה דין חלוקה, שכן מטרת השותפות היא חלקו של היחיד. לאחר מכן עוסקים בבית הכנסת, עליו אומר ר' חסדא: "לא לסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתא". אדם הרוצה לסתור את בית הכנסת, כביכול לפרק את השותפות ולהשיבה אל הפרטים, איננו יכול לעשות זאת, שכן מטרת השותפות היא הכלל ולא הפרטים.

⁵ כך יש להבין דברים נוספים שאמר ר' חסדא בענין בית הכנסת. בגמרא (ברכות ח' ע"א) מובא: "אמר ליה רבא לרפרם בר פפא: לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא. אמר ליה: הכי אמר רב חסדא, מאי דכתיב 'אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב', אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה, יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו, אלא ארבע אמות של הלכה בלבד". לכאורה, דבריו של ר' חסדא אינם בשבח בית הכנסת, ומדוע הם מוגדרים כ"מילי מעלייתא במילי דבי כנישתא"? נראה, שר' חסדא בא לומר את הנקודה המיוחדת בבית הכנסת. "שערי ציון", קדושת המקדש, נובעת מכח קדושה של מעלה, וזו מעלתם. לאחר החורבן מופיעה השכינה במקום בו עוסקים בר' אמות של הלכה. בית הכנסת קדושתו שונה, והיא נובעת משותפות הרבים לתפילה. אמנם קדושת המקדש עליונה יותר, אך דברי ר' חסדא מבארים את מהותם של בתי כנסיות ואת מקור קדושתם - תפילת הציבור, וזוהי מעלתם.

⁶ ענין זה עולה מפסקי הרמב"ם בדין ברירה. מקור הדברים הוא בסוגיית הגמרא (בבא קמא נ"א ע"ב): "...במאי קמיפלגי? רבי אליעזר בן יעקב סבר יש ברירה, האי מדידה קא ממלא והאי מדידה קא ממלא. ורבנן סברי אין ברירה. אמר רבינא: ואזדו לטעמייהו, דתנן השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר. ר' אליעזר בן יעקב אומר: זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו. במאי קמיפלגי? ר' אליעזר בן יעקב סבר יש ברירה, האי לדנפשיה עייל והאי לדנפשיה עייל. ורבנן סברי אין ברירה". הרמב"ם (הל' נדרים פ"ז ה"ד) פוסק כר' אליעזר בן יעקב, שיכולים שני השותפים להיכנס לחצר, שכן כל אחד נכנס לחלקו. אולם, כבר הקשו הראשונים (ע"י דברי הר"ן בנדרים מ"ח ע"א) שבמקום אחר פסק הרמב"ם כחכמים, הסוברים שאין ברירה, שכן פסק (שם ה"ב) שאסורים המודרים הנאה זה מזה להיכנס למקום שהוא בשותפות אנשי העיר. נראה, שמבדיל הרמב"ם בין שני סוגי השותפות. אימתי נאמר שיש ברירה? כאשר מטרת השותפות היא חלקו של היחיד, שיוכל להשתמש בו בצורה טובה. במקרה כזה ניתן לומר "לשלי אני נכנס". אולם בבית הכנסת ושאר הדברים של אנשי העיר, הרי מטרת השותפות היא החלק הציבורי, ועל כן לא ניתן לומר "לשלי אני נכנס", שכן חלקם של היחידים כולם יוצר את החלק הכללי - שהוא מטרת השותפות.